

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ РЕЖИМИ ЕКСПОРТНОГО КОНТРОЛЮ В УМОВАХ НОВІТНІХ ВИКЛИКІВ БЕЗПЕЦІ

Кіmachук Христина

магістерка міжнародного права

Польова дослідниця організації Conflict Armament Research

(«Дослідники зброї конфліктів»)

(Сполучене Королівство Великої Британії і Північної Ірландії)

Експортний контроль являє собою сукупність норм міжнародного права, договірних і політичних зобов'язань та заходів з контролю за міжнародними передачами «чутливих» товарів, орієнтованих на зниження ризику застосування військової сили, нерозповсюдження зброї масового знищення (далі – ЗМЗ), засобів її доставки та протидії тероризму. Саме нерозповсюдження ЗМЗ та зниження ризиків застосування військової сили є головною метою експортного контролю. Шляхом досягнення цієї мети є встановлення належного державного контролю за здійсненням міжнародних передач товарів військового призначення, товарів подвійного використання та інших товарів, щодо яких, відповідно до інтересів національної та міжнародної безпеки, можуть бути застосовані процедури державного експортного контролю (для визначення таких товарів застосовується термін “чутливі” товари). Актуальність експортного контролю обумовлюється двома чинниками: можливістю експортного контролю сприяти інтересам міжнародної безпеки та можливістю досягнення власних національних інтересів державами, що його застосовують [1, с. 102].

Міжнародна система експортного контролю функціонує у вигляді вже згаданих міжнародних режимів експортного контролю, діяльність яких направлена на встановлення контролю за міжнародними передачами звичайних озброєнь та пов'язаних з ними товарів подвійного використання, а також товарів подвійного використання, «чутливих» до створення зброї масового знищення (ядерної, хімічної, біологічної, бактеріологічної та токсичної зброї) та ракетних засобів доставки такої зброї [1, с. 103].

Міжнародно-організаційний механізм експортного контролю формується на основі технічних та політичних принципів і реалізується через систему неконвенційних міжнародних актів. Ці документи, хоч і не мають обов'язкового юридичного характеру, відображають політичний консенсус держав-учасниць та створюють основу для впровадження контрольних заходів у сфері міжнародної безпеки. Ключовою особливістю такого механізму є його імплементація на двох рівнях: міжнародному – через вироблення спільних керівних принципів, і національному – через закріплення відповідних положень у внутрішньому законодавстві держав. Таким чином, держави відіграють як роль співтворців

режимів, так і їх виконавців, що забезпечує практичну дієвість системи експортного контролю[2].

Кожен із міжнародних режимів експортного контролю базується на низці основоположних документів. Наприклад, Комітет Цангера спирається на Керівні принципи до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї (далі – ДНЯЗ) та контрольний список чутливого обладнання (INFCIRC/209) [3], Група ядерних постачальників (NSG) – на два комплекти документів (INFCIRC/254, частини 1a і 2a), які визначають правила передачі ядерних матеріалів та товарів подвійного використання. Австралійська група регламентує передачу хімічних і біологічних речовин та відповідних технологій, включаючи списки прекурсорів хімічної зброї, обладнання та збудників захворювань. Режим контролю за ракетними технологіями (MTCR) має окремий довідник щодо обладнання, програмного забезпечення та технологій, пов'язаних із ракетними носіями. Вассенаарська домовленість включає у себе як керівні принципи, так і списки товарів подвійного призначення та озброєння.

Особливу роль у функціонуванні цих режимів відіграють контрольні списки – каталоги технологій, товарів та матеріалів, що підлягають експортному контролю. Вони є живими документами, які регулярно оновлюються відповідно до науково-технічного прогресу та змін міжнародної обстановки. У сучасних умовах сфера застосування експортного контролю значно розширилася. Якщо первинною метою режимів було недопущення потрапляння чутливих технологій до держав, діяльність яких загрожує миру та безпеці, то сьогодні до переліку цілей належать також боротьба з тероризмом, транснаціональною злочинністю та запобігання порушенням прав людини.

Узагальнюючи, міжнародні режими експортного контролю становлять унікальну форму глобального регулювання обігу «чутливих» технологій без укладення класичних багатосторонніх договорів. Їх ефективність забезпечується завдяки поєднанню міжнародно погоджених політичних принципів і національних правових та інституційних механізмів. Для фахівців у сфері міжнародного права, безпекової політики та контролю за нерозповсюдженням важливим є не лише розуміння логіки побудови таких режимів, а й глибоке знання відповідних документів та процедур, що дозволяє забезпечити правову визначеність, ефективне застосування контролю та захист міжнародної безпеки в умовах зростаючих викликів.

Варто звернути особливу увагу на провідну роль, яку Організація Об'єднаних Націй відіграла у становленні міжнародного режиму експортного контролю. Відповідно до своєї статутної мети – підтримання міжнародного миру та безпеки – ООН здійснила низку важливих кроків у сфері нерозповсюдження ядерної зброї та інших видів зброї масового знищення. Зокрема, під егідою ООН було прийнято кілька резолюцій, що прямо забороняють ядерну зброю, а також ініційовано укладення ключових багатосторонніх договорів, які сформували правову та політичну основу для подальшого розвитку режимів експортного контролю [1, с. 73]. До таких документів належать, зокрема, Договір про нерозповсюдження ядерної зброї 1968 року, Договір про всеосяжну заборону

ядерних випробувань 1996 року, а також Міжнародний договір про торгівлю зброєю 2013 року. Усі вони мають системоутворююче значення в контексті запобігання поширенню чутливих технологій, що можуть бути використані у воєнних або терористичних цілях.

Поряд із цим, важливим аспектом функціонування міжнародного режиму експортного контролю є його співвідношення з правовим режимом Світової організації торгівлі (СОТ). Оскільки експортний контроль передбачає встановлення обмежень на передачу окремих товарів і технологій, що мають подвійне або військове призначення, він потенційно може вступати в конфлікт із низкою зобов'язань держав-членів СОТ. Зокрема, йдеться про можливе порушення принципу недискримінації (принцип найбільшого сприяння), закріпленого в статті I Генеральної угоди з тарифів і торгівлі (ГАТТ) та статті II Генеральної угоди з торгівлі послугами (ГАТС), а також суперечність вимогам щодо зменшення адміністративного тиску та спрощення процедур (стаття VIII ГАТТ) чи прозорості та недопущення прихованих обмежень (стаття X ГАТТ) [4].

Утім, варто підкреслити, що правова система СОТ передбачає винятки з цих загальних правил. Відповідно до статті XXI (b) ГАТТ та статті XIV bis (b) ГАТС, держави мають право вживати заходів, які вони вважають необхідними для захисту національної безпеки, зокрема у питаннях, що стосуються передач озброєння, матеріалів ядерного призначення, а також будь-яких товарів і технологій, які можуть бути прямо або опосередковано використані у військових цілях. Це означає, що застосування експортного контролю як політики безпеки не суперечить положенням міжнародного торговельного права, за умови, що відповідні обмеження мають чітке обґрунтування та належну правову форму [5;6].

У світлі цього слід зробити висновок, що експортний контроль у широкому сенсі є комплексом міжнародно-організаційних механізмів, договірних норм і політичних зобов'язань, які функціонують узгоджено, не суперечать один одному і, навпаки, доповнюють один одного. Їхня ефективність залежить від цілісного підходу до формування нормативної бази, її гнучкості до технологічних змін та нових викликів, а також від рівня обізнаності фахівців у відповідних нормативно-правових положеннях.

Крім того, в умовах посилення новітніх загроз міжнародній безпеці – таких як поширення тероризму, створення нелегальних національних ядерних програм, зростання випадків промислового шпигунства – міжнародні режими експортного контролю зазнають постійної еволюції. Цей процес супроводжується як модернізацією існуючих правових інструментів, так і формуванням нових ініціатив співробітництва, включаючи діяльність регіональних організацій і глобальних коаліцій. Таким чином, експортний контроль постає не лише як механізм обмеження, а як важлива частина системи колективної безпеки, здатна адаптуватися до динамічного міжнародного середовища й реагувати на новітні виклики мирному співіснуванню держав.

Таким чином, експортний контроль є важливим інструментом у системі міжнародної безпеки, спрямованим на запобігання розповсюдженню зброї

масового знищення, її засобів доставки, а також на обмеження доступу до чутливих товарів, які можуть бути використані у військових або терористичних цілях. Міжнародна система експортного контролю ґрунтується на діяльності спеціалізованих режимів, що функціонують на основі політичного консенсусу держав-учасниць і не передбачають укладення обов'язкових міжнародно-правових договорів. Кожен із режимів базується на власному наборі документів, які містять керівні принципи та контрольні списки чутливих технологій, що постійно оновлюються відповідно до науково-технічного прогресу та новітніх викликів. Важливу роль у формуванні міжнародного режиму експортного контролю відіграла Організація Об'єднаних Націй, зокрема шляхом прийняття резолюцій та ініціювання ключових багатосторонніх договорів у сфері роззброєння. Водночас, запровадження експортного контролю може потенційно вступати в колізію з правовими зобов'язаннями держав-членів Світової організації торгівлі. Однак положення ГАТТ і ГАТС містять винятки, які дозволяють державам вживати обмежувальних заходів із міркувань національної безпеки.

Для України питання ефективного експортного контролю є надзвичайно актуальним. У контексті повномасштабної збройної агресії Російської Федерації, належне функціонування національної системи експортного контролю є не лише інструментом захисту міжнародної довіри до України як відповідального торговельного партнера, а й важливим елементом інтеграції до євроатлантичного простору. В умовах міжнародної підтримки, зокрема в частині постачання озброєнь, гуманітарної допомоги та високотехнологічного обладнання, Україна повинна забезпечити прозорість і контроль над подальшими переміщеннями таких товарів. Крім того, відповідність національного режиму експортного контролю вимогам міжнародних режимів є передумовою виконання зобов'язань у сфері безпеки та оборони, а також частиною критеріїв, визначених для вступу до Європейського Союзу. Встановлення ефективного механізму експортного контролю сприятиме не лише зміцненню безпекової архітектури держави, але й стане запорукою захисту від зловживань, незаконного реекспорту та потенційних загроз нерозповсюдження. Таким чином, для України участь у міжнародних режимах експортного контролю та гармонізація з їхніми стандартами мають не лише правове, а й стратегічне значення.

Отже, міжнародні режими експортного контролю функціонують у межах системи взаємодоповнюючих міжнародно-правових та організаційних механізмів. Їх ефективність залежить від збалансованого поєднання міжнародної координації, національного законодавчого забезпечення та високої обізнаності суб'єктів, які здійснюють експортні операції. У сучасних умовах розвитку новітніх загроз ці режими потребують подальшого вдосконалення, збереження динамічного характеру й посилення глобальної взаємодії задля зміцнення миру, міжнародної стабільності та захисту суверенітету таких країн, як Україна.

Список використаних джерел

1. Експортний контроль в системі міжнародної безпеки : навч. посіб. / С. П. Галака, О. М. Гришуткін, С. І. Кондратов, Г. М. Перепелиця, О. І. Сівер. – Київ : ТОВ «КВІЦ», 2013. – 336 с.
2. Export Control Law and Regulations Handbook: A Practical Guide to Military and Dual-Use Goods Trade Restrictions and Compliance. Third Edition / Yann Aubin, Arnaud Idiart (eds.). – Kluwer Law International, 2016. – 744 p. [Електронний ресурс]. – URL: <https://books.google.com.ua/books?id=douWDwAAQBAJ&printsec=frontcover&hl=uk#v=onepage&q&f=false>
3. Інформаційний циркуляр МАГАТЕ. INFCIRC/209 від 3 вересня 1974 р. [Електронний ресурс]. – URL: https://inis.iaea.org/collection/NCLCollectionStore/_Public/44/096/44096604.pdf
4. Генеральна угода з тарифів і торгівлі від 30.10.1947 [Електронний ресурс]//Верховна Рада України: офіційний веб портал. – URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_264
5. The Text of The General Agreement on Tariffs and Trade, Geneva, July 1986 [Електронний ресурс]. – URL: https://www.wto.org/english/docs_e/legal_e/gatt47.pdf
6. General Agreement on Trade in Services [Електронний ресурс]. – URL: https://www.wto.org/english/docs_e/legal_e/26-gats.pdf

ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ЕКОЦИДУ ВНАСЛІДОК ВЧИНЕННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПОСЯГАНЬ НА ОБ'ЄКТИ КРИТИЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ

Герасименко О.М.

кандидат юридичних наук

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0005-5078-3829>

Наразі проблематика притягнення до відповідальності в Україні за екоцид (ст. 441 Кримінального кодексу України), на науковому та практичному рівнях, набула особливої актуальності. Зазначене обумовлене проблемами досудового розслідування під час документування відповідних злочинів за фактом протиправних посягань на об'єкти критичної інфраструктури (далі – ОКІ) в умовах воєнного стану.

Екоцид є одним з найбільш небезпечних злочинів, адже передбачає масове знищення флори або фауни, отруєння атмосфери чи водних ресурсів, а також інші дії, що можуть спричинити екологічну катастрофу [2]. Хоча відповідні положення Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України дозволяють розпочинати досудове розслідування прокурорам чи слідчим за неконвенційні форми злочинних дій, на практиці виникає низка